

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Americká filosofie s důrazem na problematiku času
Temporální aspekty v díle Peirce, Jamese a Whiteheada

American philosophy with an emphasis on the issue of time
Temporal aspects in the work of Peirce, James, and Whitehead

Autoreferát disertační práce

Autor: Mgr. Michal Zlatoš

Vedoucí práce: prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Studijní program: Filosofie

Studijní obor: XFIL4 (6101V004)

2024

Téma, metoda, cíl

Pro tuto práci byli zvoleni tři filosofové, které je možné považovat za stěžejní osoby Harvardské filosofie a samozřejmě nejen jí. Řeč je o Charlesi S. Peirceovi, Williamu Jamesovi a Alfredu N. Whiteheadovi. Konceptuálně řečeno je možné všechny tři považovat za filosofy procesuální (v případě Whiteheada je jeho filosofie amerického období nazývána Procesuální filosofií obecně), protože všichni tři sdílejí názor, že svět je v kontinuálním procesu vývoje a vše nějakým způsobem zapředeno do tohoto vývoje, tedy veškerá existence je kontinuální projevem tohoto vývoje. Záměrem této práce je představit zvolené filosofy z hlediska jejich díla, zmapovat jejich filosofická východiska a chápání problematiky času a temporality a případně další formativní vlivy na jejich filosofické myšlení. Tato tři jména jsou spjata s filosofickými směry pragmatismu, potažmo pragmaticismu (což je pozdější jméno pro pragmatismus Peirceův), radikálního empirismu (což je filosofický projekt William Jamese, který jeho modifikací pragmatismu) a procesuální filosofií (kterou Whitehead sám nazýval také spekulativní či filosofií organismu).

První oddíl s názvem „Archeologie americké filosofie“ se potýká s otázkou, zda je možné hovořit o filosofii ve Spojených státech vůbec, případně jak a co znamená filosofie ve Spojených státech a jak o ní lze uvažovat? Tento oddíl se snaží vyjasnit východisko ohledně lokalizace a charakteru zkoumaného období a místa, a to primárně z pozice filosofie, jakožto interpretativního svědectví závislé na rozumnění vlastní dispozici.

Posléze přichází na přetřes otázka po pragmatismu, zde potřeba se otočit a podívat zpět na jeho počátek proto, aby bylo jej i jeho různé deriváty možné lépe pochopit. I proto jsou v této práci zvoleni právě Peirce a James. Právě pro ilustraci jádra významu toho slova z pera jeho otce (Peirce) a nejvýraznějšího popularizátora (Jamese). Zároveň je potřeba říci, že i z důvodu, že pragmatismus je považovaný za první autentický filosofický směr, který vznikl v mladičkových Spojených státech, je v této práci věnován největší prostor právě otci tohoto prvního svébytného a do značné míry i svérázného směru, který Spojené státy daly dějinám myšlení. Dalším faktorem pro takto zevrubné pojednání je, že v našem prostoru Peirceovi nebývá věnována přílišná pozornost (snad pro jeho ne vždy úplně srozumitelný jazyk), ačkoliv (stále) má, co říci. Proto má oddíl o Peirceovi čtyři sekce, v nichž dochází k vymezení časové perspektivy a také do jisté míry temporální interpretace spektra jeho myšlení. Tento oddíl je členěn podle Peirceových myšlenkových trajektorií na: Pragmatismus, Faneroskopii, Metafyziku a je uzavřena oddílem reflektujícím tyto jeho pozice v horizontu zhruba výchovně-filosofických.

Vedle Peirce jsou pak ve větší stručnosti pojednány časové koncepce Jamesovy a Whiteheadovy. Jamesův na psychologii orientovaný radikálně empirický postoj (který až právě pro aktuálně vztahovou radikalitu svého empirismu má tendenci přikládat větší důraz na prostor spíše než čas) přinesl analýzu času a jeho pojmání, která stále nese silnou stopu v evropské kontinentální filosofii (zejm. fenomenologii), a je proto důležité ji také věnovat pozornost, obzvlášť proto, že může napomoci otevírání dalších dialogů v rámci filosofie. Oddíl věnovaný Jamesovi má tři sekce, v nichž jsou pojednány jeho pozice radikálně empirické a psychologické, dále pak je nastíněna pozice pragmatismu a uzavřena je pojednáním růzností odstínů Jamesových temporálních perspektiv.

Následuje pojednání pojetí času A. N. Whiteheada, které ač není na pragmatismu přímo založeno, mu jistý kredit připisuje. Whiteheadův význam, a tím i význam jeho chápání času, je stále aktuální a velmi živě vzkvétající. Procesuální filosofie stojí v jádru teologického směru procesuální teologie, které stále rozvíjí (nejen) ve Spojených státech. Whiteheadovo pojednání, ač by z těchto tří autorů mohlo být považováno za nejvíce „metafyzické“, je stále inspirativní a má mnohé přesahy do civilizační a existenciálně pojatých trajektorií. Navíc vzniká (či je formulováno) na půdě Spojených států, konkrétně na Harvardu. Pojednání časového aspektu Whiteheadovy filosofie je také členěno do tří sekcí: první je primárně věnována procesualitě světa, druhá se zabývá časem jako dobrodružstvím člověka a poslední je stručnou shrnující poznámkou organičnosti jeho pojetí.

Poslední rámuující oddíl nese jméno: „Tázání se po čase (poznámky z diachronních a synchronních pozic)“ a jeho cíl je nastínění myšlenkových trajektorií, které vyvstaly z pojednání temporálních perspektiv vybraných autorů a je snahou o reflexi nad tématy, které se dané problematiky týkají a zároveň se pokouší otevřít možná okna vedoucí k dalšímu dialogu nejen v horizontu filosofie, ale světa v širších souvislostech.

Primární metodologií je práce s pramennými anglickými texty a případný pracovní překlad jejich částí. Na základě výstupů této práce jsou výsledky analyzovány, explanovány a případně komparovány. Jejich účelem je kritická bilance nad získanými poznatky a jejich konfrontace s výkladovou a jinou literaturou sekundárního charakteru.

Záměrem této práce je pokusit se číst americkou filosofii z poněkud jiného úhlu. Totiž, ačkoliv je perspektiva této práce středoevropská (ponejvíc fenomenologická), a to nevyhnutelně a bytostně, tak tím prizmatem nazírání americké filosofie je aspekt, že se jedná o filosofii lidskou. Jako taková skýtá nějaký výklad světa, jemuž nějak rozumí, a to se v ní odráží. Tento postoj se tedy nesnaží shodit americkou filosofii ze stolu, jako neevropskou, onticky

orientovanou či jakožto pouze teorii pravdy (jak se, tak prakticky stalo na filosofickém kongresu v roce 1908 a po něm více méně v rámci Evropy). Tato práce by chtěla otevřít, či aspoň pootevřít pole pro diskusi mezi americkou filosofií a kontinentální filosofií na poli problematiky času. Dále chce být přínosem samo uvedení problematiky času v americké filosofii, o níž toho není mnoho napsáno, což v důsledku má mít za cíl i usnadnění orientace či uvedení do zkoumané problematiky.

Struktura práce

1. Archeologie americké filosofie
 - A. Podhoubí éry pragmatismu
 - B. Americká filosofie?
2. Charles Sanders Peirce
 - A. Pragmatismus
 - a) Pragmatická maxima a její temporální aspekty
 - α) Víra a efekt – belief and effect
 - β) Pochybnost – doubt
 - γ) Návyk – habit
 - b) Falibilismus
 - B. Faneroskopie
 - a) Prvost
 - b) Druhost
 - c) Třetnost
 - C. Metafyzika
 - a) Tychismus
 - b) Agapismus
 - c) Synechismus
 - D. Peirceova filosofie, chápání času a výchova?
3. William James
 - A. Radikální empirismus
 - a) Čas jeho percepce a paměť
 - b) Proud vědomí jeho lemy a čistá zkušenost
 - c) Pozornost a čas
 - B. Pragmatismus
 - a) Pravda, pluralita a čas
 - C. Odstíny Jamesovy koncepce času
4. Alfred North Whitehead
 - A. Proces – konkrescence – čas
 - a) Aktuální entita
 - b) Nexus a prehenze
 - c) Konkrescence
 - d) Čas
 - B. Časné dobrodružství
 - C. Procesuální čili organická filosofie
5. Tázání se po čase (poznámky z diachronních a synchronních pozic)
 - A. Čas a hodiny
 - B. Čas jako (ne)žitý
 - C. Čas jako předitivo
 - D. Chronologie a kairologie

Závěr

Cílem této práce bylo zmapování chápání problematiky času a temporality u vybraných autorů, jimiž byli klíčoví zástupci americké filosofie Charles Sanders Peirce, William James a Alfred North Whitehead. Tito filosofové, kteří vzešli z různých vědeckých pozadí jsou spojování vizí procesuálního chápání reality – to platí pro pragmatismus, faneroskopii, radikální empirismus i filosofii organismu či procesu.

Tato práce byla vedena v pěti oddílech, kde první rozbírá problematiku americké filosofie jako takové a jak na ni nahlížet. Tato úvaha směřuje k chápání filosofii jako bytostně lidskou záležitostí s charakterem interpretativního svědectví závislého na rozumění vlastní dispozici a snahou komunikace této situace s druhými. Tedy americká filosofie, má svá americká specifika, ale primárně se jedná o lidskou snahu chápat a sdílet svět.

Na tento oddíl navazuje oddíl, který podává zevrubné zmapování mozaiky filosofického myšlení C. S. Peirce. Zmapování je založeno na snaze zachytit střípky uvažování o temporálních aspektech jeho verze pragmatismu, jeho projektu faneroskopie, metafyzických koncepcí a tyto výstupy jsou pak zachyceny v reflexi, která má výchovně-filosofický nádech. Napříč tímto oddílem rezonuje Peircovo chápání času jako kontinua, jehož vypovídání probíhá primárně v duchu modalit nutnosti, možnosti a aktuálnosti.

Třetí oddíl je věnován zmapování koncepcí týkajících se problematiky času z pera W. Jamese. Jamesova bádání o percepci času zanechaly v dějinách filosofie nesmazatelnou stopu, zejména je-li řeč o fenoménu Zdánlivé přítomnosti, Proudů vědomí a Čisté zkušenosti. To vše zasazeno metafyzického rámce pluralistického univerza dává vyvstat koláži, která je založena na vzájemné propojování jednotlivých jsoucn (a tak z určité perspektivy tenduje k upřednostňování prostoru) a jejich skládání do matice reality, kterou člověk percipuje prostřednictvím fokalizace toku vědomí v pozornosti. Oddíl je uzavřen sekcí, která shrnuje Jamesovo temporální přemýšlování v pěti okruzích, které zhruba kopírují trajektorii od jevů nevíce interiorních po ty, které jsou mu nejvíce exteriorní.

Následný čtvrtý oddíl v náčrtu mapuje myslitelskou trajektorii A. N. Whiteheada. Tato trajektorie má charakter organismu, jehož procesem je růst k naplnění v srostení – konkrescenci, který vždy přináší novotu. Taková to entita, aktuální entita pak spřádá předivo přítomné reality v konglomerátech nexech, které se vzájemně prehenují. Takovéto aktualizací dobrodružství probíhá v temporalizaci, která je uskutečňováním realizací. Takže dochází rozpořbování procesuálního momenta vzniku a zániku. V rámci tohoto sebe-

uskutečňujícího koloběhu dochází ke snaze v níž se zračí tendence k Harmonii. Jedná se tak o zachycení dramatu, který se ve světových kulisách děje – uskutečňuje.

Poslední pátý oddíl je věnován myšlenkovým trajektoriím, které úzce souvisí s problematikou času obecně. Tento oddíl, jehož charakter je reflektovat témata a motivy, které by mohly stát jako kliky k otevření oken či dveří, které umožní dialog v horizontu jako filosofie, tak i světa v jeho souvislostech, protože časová zkušenost je každému člověku vlastní. Takže je zde řeč o času v jeho zpředmětnělé formě umožňující synchronizaci, některé aspekty žité zkušenosti (např. zvyk, bezprostřednost), čas jako spojující i rozdělující a konečně jako správný a hodnotný.

Otázka času, je jednou z těch klíčových, kterou si každý člověk dříve či později položí. Proto je čas a jeho obšírná problematika klíčová pro filosofické uvažování a zároveň otázka po čase patří k těm nejbytošnějším a nejniternějším. Pro hraje tak klíčovou roli v dějinách myšlení. A proto je také ideálním východiskem k dalšímu dobrodružství idejí.

Bibliografie

Prameny primární

JAMES, Henry, *The Letters of William James, vol. 1*, Longmans, Green, and Co.: London, 1920. [online: 2019-01-27] Dostupné z: <http://www.archive.org/details/lettersofwillia01jame>

JAMES, Henry, *The Letters of William James, vol. 2*, Longmans, Green, and Co.: London, 1920. [online: 2019-01-27] Dostupné z: <http://www.archive.org/details/lettersofwillia02jame>

JAMES, William a MCDERMOTT, John Joseph. *The writings of William James: a comprehensive edition, including an annotated bibliography updated through 1977*. Chicago: The University of Chicago Press, 1977. ISBN 0-226-39188-4.

JAMES, William. *A Pluralistic Universe*. London: Longman, 1909.

JAMES, William. *Essays in radical empiricism*. Mineola, NY: Dover Publications, 2003 (1912).

JAMES, William. *On Some life's Ideals* New York: Holt and Company, 1900.

JAMES, William. *Pragmatism: a new name for some old ways of thinking : popular lectures on philosophy*. New York: Longmans, Green, 1907

JAMES, William. *Pragmatismus: nové jméno pro staré způsoby myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2003.

JAMES, William. *Some problems of philosophy*. London: Longman, 1916.

JAMES, William. *Talks to Teachers and Students*. London: Longman, 1900.

JAMES, William. *The Meaning of the Truth: a Sequel to 'Pragmatism'*. London: Longman, 1909.

JAMES, William. The Perception of Time. *The Journal of Speculative Philosophy* 20, no. 4 (1886): 374–407. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25668117>.

JAMES, William. *The principles of psychology*. 2 vols. New York: Holt and Company, 1918.

JAMES, William. *The will to believe and other essays in popular philosophy*. New York: Longmans, 1912.

PEIRCE Charles Sanders a Kenneth L. Ketner (ed.). *Reasoning and the Logic of Things : The Cambridge Conferences Lectures of 1898*. Harvard University Press 1992. ISBN 0-674-74966-9.

PEIRCE, Charles Sanders (nd). *A Suggested Classification of the Sciences*. MS [R] 1339. Faksimile rukopisu, [online: 2021-02-23]: https://rs.cms.hu-berlin.de/peircearchive/pages/view.php?search=%21collection1372+&k=&modal=&display=xlthumbs&order_by=resourceid&offset=0&per_page=120&archive=&sort=DESC&restypes=&recentdaylimit=&foredit=&ref=1739

PEIRCE, Charles Sanders a COHEN, Morris R (ed.). *Chance, Love, and Logic: Philosophical Essays*. London: K. Paul, Trench, Trubner, 1923. [online: 2016-10-11] Dostupné z: <https://archive.org/details/chanceloveandlog00peiruoft/page/n7/mode/2up>

PEIRCE, Charles Sanders, *Collected papers of Charles Sanders Peirce. vol 1-8*. HARTSHORNE, Ch., WEISS P., BURKES M. (ed.) Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931–1958. Dostupné online z: <https://archive.org/search?query=Collected+papers+of+Charles+Sanders+Peirce>

PEIRCE, Charles Sanders, HOUSER, Nathan a Christian KLOESEL, ed. *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings: volume 1 (1867-1893)*. Bloomington: Indiana University Press, 1992. ISBN 0-253-20721-5.

PEIRCE, Charles Sanders, HOUSER, Nathan a Christian KLOESEL, ed. *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings: volume 2 (1893-1913)*. Bloomington: Indiana University Press, 1998. ISBN 0-253-21190-5.

PEIRCE, Charles Sanders. (ed.), *Studies in Logic by Members of the Johns Hopkins University*, Little, Brown, and Company, Boston, MA, 1883. [online: 2024-02-21] Dostupné z: <https://archive.org/details/studiesinlogic00peiruoft/mode/2up>

PEIRCE, Charles Sanders. První přednáška: Upevňování víry, přel. Otakar Vochoč. In: *Filosofický časopis*, roč. 58, č. 6/2010. s. 826-839. [online: 2019-02-10] Dostupné z: https://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:7a064137-700a-4baf-a113-402bbb723719#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:3095373b-3f0b-457e-b363-b14e4a8f07bd

PEIRCE, Charles Sanders. *Reason's Conscience: A Practical Treatise on the Theory of Discovery; Wherein logic is conceived as Semeiotic*. 1904. MS [R] 693. [online: 2023-08-17] Dostupné z: <https://www.fromthepage.com/jeffdown1/c-s-peirce-manuscripts/ms-693-n-d-reason-s-conscience>

PEIRCE, Charles Sanders. *Semiotic and Significs: the correspondence between Charles Sanders Peirce and Victoria Lady Welby*. Bloomington: Indiana University Press, 1977.

WHITEHEAD, Alfred North, *Adventures of Ideas*. New York: Free Press, 1967. ISBN 0-02-935170-7.

WHITEHEAD, Alfred North, GRIFFIN, David Ray a Donald W. SHERBURNE, ed. *Process and reality: an essay in cosmology : Gifford lectures delivered in the University of Edinburgh during session 1927-28*. New York: Free Press, 1978. ISBN 0-02-934570-7.

WHITEHEAD, Alfred North, *The Concept of Nature*. London: Cambridge University Press, 1920.

WHITEHEAD, Alfred North. *Adventure of ideas*. New York: Free Press, 1967. ISB 0-02-935170-7

WHITEHEAD, Alfred North. *Dobrodružství idejí*. Praha: OIKOYMENH, 2000. IBSN 978-80-7298-009-2

WHITEHEAD, Alfred North. *Modes of thought*. New York: The Free Press, 1968.

WHITEHEAD, Alfred North. *Science and the modern world*. New York: New American Library, 1960.

WHITEHEAD, Alfred North. *Symbolism, Its Meaning and Effect*. New York: Macmillan Co., 1927.

WHITEHEAD, Alfred North. *Symbolismus, jeho význam a účín*. 1. vyd. Praha: Panglos, 1998. ISBN 80-902205-5

WHITEHEAD, Alfred North. *Veda a moderný svet*. Bratislava: Pravda, 1989.

WHITEHEAD, Alfred North; HEJDÁNEK, Ladislav a MAREK, František. *Matematika a dobro a jiné eseje*. Praha: Mladá fronta, 1970.

Prameny sekundární

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Přeložil A. KŘÍŽ. Čtvrté nezměněné vydání. Praha: Petr Rezek, 2013. ISBN 978-80-86207-35-3.

- ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. Přeložil A. KŘÍŽ. Třetí vydání, v Nakladatelství Petr Rezek druhé. Praha: Petr Rezek, 2008
- ARISTOTELÉS. *Fyzika*. Přeložil A. KŘÍŽ. Druhé vydání. Praha: Petr Rezek, 2010. ISBN 80-86027-31-7.
- ARISTOTELÉS. *Člověk a příroda*. Přeložil A. KŘÍŽ, M. MRÁZ, J. NETOPILÍK Praha: Svoboda, 1984.
- ARISTOTLE. *Aristotle's Metaphysics*, ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. 1924. [online: 2022-01-10] dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0051>
- AUGUSTIN. *Vyznání*. Přetisk vyd. L. Kruncíře z r. 1926. Praha: Kalich, 1990. Studijní texty Komenského evangelické bohoslovecké fakulty. ISBN 80-7017-144-8.
- AUGUSTINE, *Confessions: with an English Translation*, transl. William Watts, London: William Heinemann, 1912, 2 vol. [dostupné z: <https://archive.org/details/staugustinesconf01augu> ; 19.4.2015]
- BERGSON, Henri, *Čas a svoboda: o bezprostředních datech vědomí*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1994. 136 s. ISBN 80-7007-065-X.
- BAIN, Alexander. *The Emotions and the Will*. 3rd edition. Longmans, Green & Co.: London 1875.
- CLAY, Edmund R. *The Alternative: a study in psychology*. London: MacMillan & Co., 1882. [online 2024-03-20]: <https://archive.org/details/alternativeastu00claygoog/page/n4/mode/2up>
- DESCARTES, René, *Meditationes de prima philosophia – Meditace o první filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 2001. ISBN 80-7298-036-X.
- DEWEY, John. *The influence of Darwin on philosophy, and other essays in contemporary thought*. New York: H. Holt and company, 1910.
- EMERSON, Ralph W. Circles. In: *Essays: First and Second Series*. Boston: The Riverside Press, 1883. [online 2020-04-15] dostupné z: <https://archive.org/details/essaysfirstseconx00emer/page/n5/mode/2up>
- FRANKLIN, Benjamin, Bliss PERRY. *Benjamin Franklin: Selections from autobiography, Poor Richard's almanac, Advice to a young tradesman, The whistle, Necessary hints to those that would be rich, Motion for prayers, Selected letters*. New York: Doubleday & McClure Co., 1898.
- HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. 2., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2002., 487 s. ISBN 80-7298-048-3.
- HUSSERL, Edmund. *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie: úvod do fenomenologické filozofie*. Vyd. 2., (repr. 1. vyd.). Praha: Academia, 1996. Filozofická knihovna. ISBN 80-200-0561-7.
- HUSSERL, Edmund. *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*. Praha: Ježek, 1996, ISBN: 80-901625-9-2.
- KANT, Immanuel. *Fundamental principles of the metaphysics of morals*. Translated by T. K. ABOTT. Republication. Dover publications: Mineola, NY, 2005
- KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložili J. LOUŽIL, J. CHOTAŠ a I. CHVATÍK. 2. upravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2020. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-301-8.
- KANT, Immanuel. *The Antropology from a Pragmatic Point of View*. Translated by M. J. GREGOR. The Hague: Martinus Nijhoff, 1974. ISBN 978-90-247-1585-5.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982,
- MARITAIN, Jacques. *Reflections on America*. New York: Charles Scribner's Sons, 1958.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Friedrich Nietzsche*. [Praha]: Československý spisovatel, 2009. ISBN 978-80-87391-15-0.
- NIETZSCHE, Friedrich. *The Gay Science: with a prelude in rhymes and an appendix of songs*. New York: Random House, 1974. ISBN 0-394-71985-9.
- PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, ISBN 80-04-25415-2.
- PALOUŠ, Radim. *Heretická škola: O filosofii výchovy ve světověku a Patočkově pedagogice čili filipika proti upadlé škole*. Praha: OIKOYMENH, 2008, ISBN 978-80-7298-302-5.
- PALOUŠ, Radim. *K filosofii výchovy: východiska fundamentální agogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, ISBN 80-04-25390-3.
- PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Aristotelés: přednášky z antické filosofie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1994, 128 s. ISBN 80-7021-067-2.

PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Péče o duši*. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-24-0.

PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a Ivan CHVATÍK, ed. *Přirozený svět jako filosofický problém*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0365-6.

PATOČKA, Jan. *Metafysika ve XX. století*. In: *Jan Patočka – repository*. [online 2019-06-05] Dostupné z <https://archiv.janpatocka.cz/items/show/286>.

PATOČKA, Jan; KOUBA, Pavel a ŠVEC, Ondřej. *Fenomenologické spisy. II, Co je existence: publikované texty z let 1965-1977*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-420-6.

PLATÓN, NOVOTNÝ, František a HAVLÍČEK, Aleš. *Platónovy spisy I: Euthyfrón; Obrana Sókrata; Kritón; Kratylos; Theaitétos; Sofisté; Politikos*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-062-9.

RICŔEUR, Paul a Miloš REJCHRT. *Život, pravda, symbol*. 2. upr. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Oikúmené. ISBN 80-85241-32-3.

RUSSELL, Bertrand. *A history of western philosophy*. New York: Simon and Schuster, 1945. ISBN 0-671-20158-1.

RUSSELL, Bertrand. *Portraits from Memory*, New York: Simon and Schuster, 1956.

SVOBODA, Karel. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. 2. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1962. Filosofická knihovna (Nakladatelství Československé akademie věd).

TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe*. Přeložil Vladimír JOCHMANN. Praha: Lidové noviny. Knihovna Lidových novin, 1992. ISBN 80-7106-051-82.

WEBER, Max a Jan J. ŠKODA. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997. Souvislosti. ISBN 80-204-0611-5.

Sekundární literatura

ALAND, Barbara a ALAND, Kurt. *Novum Testamentum graece et latine*. 27. ed. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, c1993. ISBN 3-438-05401-9. (V textu referováno jako NA27)

ANDRLE, Michal. *Whiteheadova filosofie přírody: se zvláštním zřetelem k "londýnskému" období*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. Amfibios. ISBN 978-80-87378-22-9.

APEL, Karl-Otto. *From Pragmatism to Pragmaticism*, translated by John Michael Krois, Univesity of Massachussets Press, Amherts, 1981. ISBN 0-87023-177-4.

ATKIN, Albert. *Peirce*. London & New York: Routledge, Taylor & Francis group., 2016. ISBN 978-1-315-69640-9.

AYER, A. J. *The Origins of Pragmatism* [online]. London: Palgrave Macmillan UK, 1968 [2021-02-10]. ISBN 978-1-349-00054-8. Dostupné z: doi:10.1007/978-1-349-00052-4.

BASILE, Pierfrancesco, Wolfgang RÖD a Jan PETŘÍČEK. *Filosofie 19. a 20. století. I, Pragmatismus a analytická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2022, 429 stran; 22 cm. ISBN 978-80-7298-602-6.

Biblií svatá, podle posledního vydání Kralického z roku 1613, Vídeň: Adolf Holzhausen, 1906

BRAGUE, Rémi. *Kotvy na nebesích: metafyzická základna lidského života*. Přeložil Šimon GRIMMICH, přeložil Jan LOCKENBAUER. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. Myšlení současnosti. ISBN 9788024638027.

BROWNING, Douglas a William T. MYERS, ed. *Philosophers of process*. 2nd ed. New York: Fordham University Press, 1998. ISBN 0-8232-1879-1.

CARROL, Lewis. *Alice's Adventures in Wondeland & Through the looking glass, and what Alice found there*, London: 2011. ISBN 978-1-9073-6036-7

COBB, John B., *Whitehead Word Book: A Glossary with Alphabetical Index to Technical Terms in Process and Reality*. Clermont: P&F Press, 2008. ISBN 978-0-9742459-6-6.

COMMAGER, Henry Steele. *The American mind: an interpretation of American thought and character since the 1880's*. 3. print. New Haven: Yale University Press, 1950.

COX, Trevor J. *The Sound Book: The Science of the Sonic Wonders of the World*. First American edition. New York: W.W. Norton & Company, 2014. ISBN 978-0-393-35058-6

- ČAPEK, Jakub a Ondřej ŠVEC. *Pragmatic perspectives in phenomenology*. New York: Routledge, 2017. Routledge research in phenomenology. ISBN 978-1-138-21097-4.
- ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*. V Olomouci: Votobia, 2000. ISBN 8071982997.
- DELEDALLE, Gérard. *Charles S. Peirce, 1839-1914: an intellectual biography*. Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co., 1990. ISBN 90-272-2067-0.
- DEMJANČUK, Nikolaj. *Filosofie a vědecké myšlení: proměna obrazu vědy v analytické tradici*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-19-8.
- DURANT Will. *The story of philosophy: the lives and opinions of the greater philosophers*. [2nd ed.]. New York: Pocket, 1991. ISBN 9780671739164.
- FEIBLEMAN, James K. *An introduction to the philosophy of Charles S. Peirce: interpreted as a system*. Cambridge: MIT Press, 1970. ISBN 0-262-06035-3.
- FISCH, Max Harold (ed.). *Peirce, semeiotic, and pragmatism: essays*. Bloomington: Indiana University Press, 1986. ISBN 0253343178.
- FITZGERALD, John J. *Peirce's Theory of Signs as Foundation for Pragmatism*. Paris: Mouton, 1966.
- GALLIE, W. B. *Peirce and Pragmatism*. Harmondsworth, 1952.
- GLEICK, James. *Chaos: making a new science*. New York: Penguin, 1988. ISBN 0-14-009250-1.
- HAUSMAN, Carl R. *Charles S. Peirce's evolutionary philosophy*. Cambridge: Cambridge university Press, 1997. ISBN 0-521-59736-6.
- HELLER, Jan. *Znamení odkazující k nebi*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2009. Rozhovory nad Biblií. ISBN 978-80-7021-975-1.
- HELM, Bertrand P. *Time and reality in American philosophy*. Amherst: University of Massachusetts Press, 1985. ISBN 9780585083582.
- HENNING, Brian G, MYERS William T, JOHN, Joseph D. *Thinking with Whitehead and the American pragmatists: experience and reality*. Lenham: Lexington books, 2015. ISBN 978-0-7391-9032-6
- HOOKWAY, Christopher. *Peirce*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1985. ISBN 0710097158.
- HORTON, Rod William a Herbert W. EDWARDS. *Backgrounds of American literary thought*. 3rd ed. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1974. ISBN 0130562912.
- HROCH, Jaroslav, Magdalena KONEČNÁ a Lukáš HLOUCH. *Proměny hermeneutického myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 9788073252311.
- HROCH, Jaroslav, Radim ŠÍP, Roman MADZIA a Ondřej FUNDA. *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo-americké filozofii*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-205-5.
- HROCH, Jaroslav. *Soudobá anglo-americká a kanadská filosofie*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2003. ISBN 80-210-3269-3.
- KLOESEL, Christian J. W. *Writings of Charles S. Peirce: a chronological edition. Volume 3, 1872-1878*. Bloomington: Indiana University Press, c1986. ISBN 0-253-37203-8.
- KOLMAN, Vojtěch a Robert ROREITNER, ed. *O špatném nekonečnu*. Praha: Filosofia, 2013. ISBN 978-80-7007-406-0.
- KUKLICK, Bruce. *A history of philosophy in America, 1720-2000*. New York: Clarendon Press, 2001. ISBN 0-19-825031-2.
- LAWRENCE, Nathaniel M. *Alfred North Whitehead: A Primer of his Philosophy*. Twayne Publishers, Inc.: New York, 1974. ISBN 978-0805737349.
- LOWE, Victor, HARTSHORNE, Charles, JOHNSON, Allison Heartz. *Whitehead and the Modern World*. The Beacon Press: New York, 1972. ISBN 0-8369-7281-3
- MACEK, Petr. *Bůh ve filosofii Charlese Hartshorna*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-227-1.
- MACEK, Petr. *Novější angloamerická teologie: přehled základních směrů s ukázkami*. Praha: Kalich, 2008. ISBN 978-80-7017-100-4.
- MARSOOBAN, Armen T., RYDER, John. *The Blackwell Guide to American Philosophy*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2004. ISBN 0-631-21622-7.

- MENAND, Louis. *The metaphysical club*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002. ISBN 0374528497.
- MIHINA, František a Emil VIŠŇOVSKÝ, ed. *Pragmatismus: Charles Sanders Peirce, William James, John Dewey, Richard Rorty*. Bratislava: Iris, 1998. Malá antológia filozofie 20. storočia. ISBN 80-88778-45-X.
- MISAK, Cheryl (ed.). *The Cambridge companion to Peirce*. New York: Cambridge University Press, 2004. ISBN 978-0521579100.
- MOORE, Edward C. *William James*. New York: Washington Square Press, 1965.
- MURPHEY, Murray G. *The development of Peirce's philosophy*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1961.
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-53-2.
- MYERS, Gerald E. *William James: His Life and Thought*. New York: Yale University Press, 1986. ISBN 0-300-03417-2
- PALEK, Bohumil, C. K. OGDEN, Charles Sanders PEIRCE, I. A. RICHARDS a Haskell Brooks CURRY. *Sémiotika*. 2. přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-356-3.
- PEREGRIN, Jaroslav. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2. vyd. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-80-7007-420-6.
- PRATT, Scott L., c2002. *Native pragmatism: rethinking the roots of American philosophy*. Bloomington, IN: Indiana University Press. ISBN 0-253-21519-6.
- REYNOLDS, Andrew. *Peirce's scientific metaphysics: the philosophy of chance, law, and evolution*. Nashville, TN: Vanderbilt University Press, 2002. ISBN 0-8265-1396-4.
- RICHARDSON, Robert D. *William James: in the maelstrom of American modernism – a biography*. Boston: Houghton Mifflin Company, 2007. A Mariner Book. ISBN 978-0-618-91989-5.
- RIŠKA, Augustín. *Americká filozofia: od Peircea po Quina*. Bratislava: IRIS, 1996. ISBN 80-88778-27-1.
- SAPÍK, Miroslav. *Procesuální filosofie a civilizace v díle A. N. Whiteheada*. Brno: L. Marek, 2008. ISBN 978-80-87127-14-8.
- SCHINZ, Albert. *Anti-pragmatism*. Boston: Small, Maynard & Co., 1909.
- SOKOL, Jan. *Čas a rytmus*. 2., rozš. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-123-4.
- STANLICK, Nancy A. *American philosophy: the basics*. New York: Routledge, 2013. ISBN 978-0415689700.
- STEVENS, Richard. James and Husserl: The Foundations of Meaning [online]. Dordrecht: Springer Netherlands, 1974. *Phaenomenologica*. ISBN 978-94-010-2060-2. Dostupné z: doi:10.1007/978-94-010-2058-9
- ŠÍP, Radim. *Richarda Rortyho ústup do jazyka v kontextu vývoje "americké dispozice"* [online 2017-02-19]. Brno, 2006. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jaroslav Hroch, CSc.. Dostupné z: <https://theses.cz/id/4s55kp/>.
- ŠVANTNER, Martin, Michal KARLA a Karolína ŠEDIVCOVÁ, ed. *Sémiotické marginálie: mezi epistemologií, estetikou a politikou*. Praha: Togga a FHS UK, 2019. Polemos. ISBN 978-80-7476-157-7.
- TWAIN, Mark a WARNER, Charles D., *The Gilded Age: A Tale of Today*, 2 vols., New York: Harper & Brothers Publishers, 1901.
- VIOLA, Tullio. *Peirce on the Uses of History*, Berlin, Boston: De Gruyter, 2020. ISBN 978-3-11-065156-0. <https://doi.org/10.1515/9783110651560>.
- VOROVKA, Karel. *Americká filosofie*. Praha: Sfinx, 1929.
- WHITE, Richard. *The Republic for which it stands: the United States during Reconstruction and the Gilded Age, 1865-1896*. New York, NY: Oxford University Press, [2017]. ISBN 9780190619060.
- ZLATOŠ, Michal. Aproximace problému vztahu vědy a filosofie. In: HOGENOVÁ, Anna a RYBÁK, David (ed.). *Potřebuje v planetární době filosofie vědu, či věda filosofii?* [Praha]: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2020. s. 272-291. ISBN 978-80-7603-162-3.
- ZLATOŠ, Michal. Existence u C. S. Peirce – Prvost, Druhlost a Třetnost jako aproximace existence in: PELCOVÁ, Naděžda a Lea KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ. *Existence a koexistence ve filosofické, speciálněpedagogické a psychologické reflexi: inkluzivní škola*. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2020. s. 253-266.

Další použitá literatura, články a slovníky

ASTIUS, Fridericus. *Lexicon Platonicum: sive vocum platoniarum index, vol. III.* Lipsiae : Libraria Weidmanniana, 1858.

BALDWIN, James M. (eds.). *Dictionary of Philosophy and Psychology, vol. 2.* The Macmillan Co., New York: 1902 (21920), [online: 2019-01-02] <https://archive.org/details/dictionaryofphil21bald>

BELL Jason. Is Husserl a Pragmatist?, *European Journal of Pragmatism and American Philosophy* [Online 2024-02-11], XIV-2, 2022, ISSN: 2036-4091. DOI: <https://doi.org/10.4000/ejpap.2983>

BERGMAN M. & PAAVOLA S. (Eds.). *The Commens Dictionary: Peirce's Terms in His Own Words.* New Edition. [online 2023-08-19]: <http://www.commens.org/dictionary>

BRONIAK, Christopher J. James's Theory of Fringes. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 32, no. 3 (1996): 443–68. [online 2018-01-30]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40320611>.

BURCH, Robert, Charles Sanders Peirce, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2024 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), forthcoming URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/peirce/>.

DE TIENNE, André. 1914–2014: One Hundred Years of Editing and Publishing Peirce (Commens Working Papers no. 4). *Commens: Digital Companion to C. S. Peirce*, ISSN 2342-4532 [online: 2020-01-12] <http://www.commens.org/papers/paper/de-tienne-andr%C3%A9-2014-1914%E2%80%932014-one-hundred-years-editing-and-publishing-peirce>

DESMET, Ronald and Andrew David Irvine. Alfred North Whitehead in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/whitehead>.

Eliot Ch. W. [online 2020-02-02] <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance/history-presidency/charles-william-eliot>

ELIOT, Charles W. The New Education. *The Atlantic Monthly*. 1869, vol. 2 [online 2020-02-25] dostupné z: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1869/02/the-new-education/309049/>

ESPOSITO, Joseph, Synechism: the Keystone of Peirce's Metaphysics. In: *The Commens Encyclopedia: The Digital Encyclopedia of Peirce Studies New Edition*, Mats BERGMAN and João QUEIROZ (eds.), ISSN 2342-4257. [online: 2019-02-01] Dostupné z: <http://www.commens.org/encyclopedia/article/esposito-joseph-synechism-keystone-peirce%E2%80%99s-metaphysics>

FEIBLEMAN, James. The Relation of Peirce to New England Culture, in: *The American Journal of Economics and Sociology*, vol. 4, no. 1 (1944): 99-107. [online 2020-03-31]. www.jstor.org/stable/3484081.

FRIEDMAN William .J., JANSSEN Steve M. Aging and the speed of time. *Acta Psychol (Amst)*. 2010;134(2):130-141. doi:10.1016/j.actpsy.2010.01.004

FUSCO Giuseppe, MINELLI Alessandro. Phenotypic plasticity in development and evolution: facts and concepts. *Philosophical Transactions of the Royal Society Biological Sciences*. 2010: 365 pp. 547–556 <http://doi.org/10.1098/rstb.2009.0267>

GIREL, Mathias. The Metaphysics and Logic of Psychology: Peirce's Reading of James's 'Principles'. In: *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 39. No. 2, 2003, s. 163–203. [Online 2024-02-06] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40320930>

GOODMAN, Russell. William James, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2024 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), forthcoming URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/james/>.

HARPER, Douglas. (n.d.). Etymology of neighbor. *Online Etymology Dictionary*. Retrieved February 19, 2024, from <https://www.etymonline.com/word/neighbor>

HARTSHORNE, Charles. Continuity, the Form of Forms, in Charles Peirce. In: *The Monist*, vol. 39, no. 4, 1929, pp. 521–534. [online: 2021-05-02] Dostupné z: JSTOR, www.jstor.org/stable/27901209

HERZOG, M. (1995). William James and the development of phenomenological psychology in Europe. *History of the Human Sciences*, 8(1), 29-46. <https://doi.org/10.1177/095269519500800103>

HROCH, Jaroslav. K filosofickému myšlení Charlese Sanderse Peirce, in: *Filosofický časopis*, roč. 58, čís. 6/2010: 805-824, ISSN 0015-1831.

HROCH, Jaroslav. K filosofickému myšlení Williama Jamese, in *Filozofia*, 63 (2008), 2, 144-154. ISSN 2585-7061. [online: 2021-02-10] Dostupné z: <http://www.filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/2008/2/144-154.pdf>

HOAD, T. F., ed. *The concise Oxford dictionary of English etymology*. Oxford: Oxford University Press, 1996. ISBN 0-19-283098-8.

KÁBRT, Jan a kol. *Latinsko-český slovník*. Praha: Leda, 2000. ISBN 8085927829.

LANGERHANS, R.B. Coevolution. In: *Encyclopedia of Ecology*. Second Edition. The Netherlands: Elsevier B.V., 2019, ISBN 0444641300. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-63768-0.00471-6>.

LEPAŘ, František. *Nehomérovský slovník řeckočeský*. Mladá Boleslav: K. Vačlena, 1892.

LIDDELL, Henry George, SCOTT, Robert. *A Greek-English Lexicon: revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie*. Oxford: Clarendon Press, 1940. [online 2019-08-30] <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.04.0057>

LOVEJOY, Arthur O. The Thirteen Pragmatisms. I. *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, vol. 5, no. 1, The Science Press: New York, 1908, s. 5–12.

MACHADO Melinda, HIBIG Valeska. "On Time" Opens at Smithsonian's National Museum of American History. National Museum of American History, November 18, 1999. [online 2022-03-06] <https://web.archive.org/web/20110630183026/http://www.americanhistory.si.edu/news/pressrelease.cfm?key=29&newskey=97>

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 5. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-048-7.

MARTIN, Leisa A. Examining the Pledge of Allegiance. In: *The Social Studies* [online]. 2008, vol. 99, is. 3, 127-131 [online 2020-02-02]. DOI: 10.3200/TSSS.99.3.127-131. ISSN 0037-7996. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.3200/TSSS.99.3.127-131>.

MERRIAM-WEBSTER. (n.d.). *Merriam-Webster.com dictionary*. [online: 2020-03-08], dostupné z: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/between>

Note on the Pronunciation of 'Peirce'. *Peirce Project Newsletter*. 1 (3–4). December 1994. [online: 2019-01-02]: https://peirce.sitehost.iu.edu/news/1_3/13_4x.htm

NUBIOLA Jaime The Reception of William James in Continental Europe, *European Journal of Pragmatism and American Philosophy* [Online], III-1 (2011), Online since 01 July 2011, Dostupné z: <http://journals.openedition.org/ejpap/869>; DOI 10.4000/ejpap.869

RANDSDELL, Joseph. *Some Leading Ideas of Peirce's Semiotic* (ver. 2.0 of November 20, 1997), [online: 2020-12-19]: <http://web.archive.org/web/20000831203550/http://www.door.net/arisbe/menu/library/aboutcsp/ransdell/leading.htm>

REYNOLDS, Andrew. Peirce's Cosmology and the Laws of Thermodynamics. In: *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, vol. 32, no. 3, 1996, pp. 403–423. [online: 2019-02-10] Dostupné z: www.jstor.org/stable/40320609

SCHMIDT, Jon Alan. Temporal Synechism: A Peircean Philosophy of Time. *Axiomathes* [online]. 2022, 32(2), 233-269. ISSN 1122-1151. [online 2021-03-20] Dostupné z: [doi:10.1007/s10516-020-09523-6](https://doi.org/10.1007/s10516-020-09523-6)

STRAND, Torill. Peirce on Education: Nurturing the First Rule of Reason. *Studies in Philosophy and Education* [online]. 2005, 24(3-4), 309-316 [cit. 2024-02-24]. ISSN 0039-3746. Dostupné z: [doi:10.1007/s11217-005-3852-1](https://doi.org/10.1007/s11217-005-3852-1)

The Declaration of independence [online 2020-02-20] <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>

WHITNEY, William Dwight, *The Century Dictionary, part XXIII*. New York: The Century co. 1889. [online 2020-04-09] Dostupné z: <https://archive.org/details/centurydictipt2300whituoft/mode/2up>

ZLATOŠ, Michal. Problematika času v rámci synechismu C. S. Peirce, *Paideia*, 2020, vol. 17, no. 4, s. 1-8, ISSN 1214-8725.

ZLATOŠ, Michal. The American Philosophy and the Problem of Time, *Taula*. Quaderns de pensament, 2019, 47(47), 47-56. Dostupné z: http://libdigital.uib.es/greenstone/collect/taula/index/assoc/Taula_2019v047p0/47.dir/Taula_2019v047p047.pdf